

A generatív nyelvész Interjú É. Kiss Katalinnal*

Andor: Kedves Kati, Széchenyi- és Bolyai-díjas Kollégám!

A Noam Chomsky nevével fémjelzett generatív nyelvelmélet a 20. sz. második fele nyelvtudományi kutatásainak meghatározó irányvonalát képezte, s ez a szerepe a 21. sz. nyelvészetében is jól érzékelhető. A múlt század közepe óta fejlesztett nyelvelméleti modell utat nyitott más társadalom- és élettudományok kutatásainak, köztük a filozófia, a kognitív pszichológia, a biológia és az idegtudományok irányába is, hatást gyakorolva azok skópuszának radikális bővülésére, kutatási terjedelmük kiszélesedésére, egyúttal integrálva magát azok kutatási területeivel. Tevékenységével Chomsky közvetlen kapcsolatot ismert fel és teremtetett az eredetileg társadalomtudományi bázisúnak vélt nyelvtudomány és a természettudományok között, felismerésével, valamint szemléletével megalapozva egy kibontakozó, napjainkban nagy léptekkel fejlődő diszciplína, a kognitív tudomány fejlődéstörténetét (É. Kiss 2007).

Téged, kutatásaid révén, a hazai nyelvtudomány leginkább a magyar nyelv generatív leírására és tipológiai helyének tisztázására vonatkozó ismeretek megalapozójának, a diszciplína hazai meghonosítójának, meghatározó státusú kutatójának tart. Hetvenedik életéved betöltésének közeledtével szeretnék a jelen interjúban visszatekinteni pályafutásodra, áttekinteni érdeklődésedet és kutatómunkád tárgyait (igen, többes számban kell ezt a Te esetekben mondani) a jelenre vonatkozóan, valamint érdeklődni a jövőre vonatkozó terveid iránt is.

Első kérdésem megfogalmazásában talán szokványosnak, túl egyszerűnek, sőt, még banálisnak is tűnhet: hogy érzi magát a hazai generatív nyelvészet megteremtője, tudósa, a nyelvtudomány jelenének körülményei között? A kérdés ugyanakkor felettebb komplex, főként azok számára, akik ismerik a jelenkori nyelvelméleti kutatások tárgyi palettájának, diszciplináris modelljeinek sokféleségét, a nyelvelírás módszereinek és eszköztárának rendkívüli és gyors ütemű bővülését. Egyes irányzatok, megközelítések és modellek ebben az elméleti kavalkádban tiszavirág életűnek bizonyultak, míg mások radikális fejlődésen mentek keresztül. Utóbbiak közé tartozik, kimondhatóan az egyik „főcsapást” képezve, a generatív nyelvészet (vagy ahogy azt sokan nevezik, főleg Chomsky munkásságát ismerve, a generatív grammatika). Hogy látod tehát a generatív nyelvészlelet és saját kutatómunkád jelenkori helyzetét?

---

* A felvétel 2019. február 21-én készült az MTA Nyelvtudományi Intézetében.

É. Kiss: Úgy látom, hogy továbbra is a generatív nyelvelmélet képezi a grammatikai kutatások fő paradigmáját, világszerte is, és Magyarországon is. Hangsúlyozom, hogy a grammatikai kutatásokét, mert a nyelvészetnek azért más területei is vannak, amelyek virágoznak Magyarországon is. A magyarban, vagy az angol nyelvben, ahol ez az elmélet elindult, tulajdonképpen már ismerjük a fő általánosításokat, már jól ismerjük a grammatika rendszerét, tehát új empirikus felfedezések mostanában akkor történnek, hogyha új empirikus területekre terjesztik ki az elméletet. Magyarországon ez jelentheti a nyelvtörténeti kutatásokat, a gyermeknyelv-kutatást, a rokonnyelvek kutatását. Itt az ember még mindig átélheti azt az élményt, azt az örömet, amikor egy látszólag rendezetlen adathalmazban felfedezi a rendszert. Ami a szorosán vett mai magyar grammatika-kutatást vagy az angol grammatika-kutatást illeti, itt már többnyire arról van szó, hogy egyre elegánsabb, egyre absztraktabb, egyre általánosabb modellekkel próbálják leírni az ismert tényeket. S hát a szintaxis komponensből sok kutatási kérdés átkerült a szintaxis-prozódia, szintaxis-szemantika interfészre. Ezek megint olyan területek, ahol még sok a nyitott kérdés a magyarral kapcsolatban is, és ahol érdekes új eredmények születnek.

Azt kérdezted, hogy érzem magam, mint e területnek a kutatója. Abból a szempontból, hogy izgalmas, fontos, új eredményekre vezető kutatások folynak, nagyon jól. Ha persze arra gondolok, hogy ebből mennyi ment át az egyetemi oktatásba Magyarországon, akkor már nem érzem magam olyan jól. Vagy átment-e például valami az iskolai tananyagba? Nagyjából ugyanott tartunk, mint 40 vagy 50 évvel ezelőtt. Tehát szinte semmi nem jelenik meg az eredményeinkből a magyar szakos egyetemi oktatásban. Az iskolai magyar nyelvtan tankönyveknek persze elsősorban nem az a feladatuk, hogy grammatikát tanítsanak, hanem nyelvhasználatot, stilisztikát, helyesírást stb. De azért minimális tudomány beleférhetne, és ennek nem okvetlenül a 19. századi grammatikának kellene lennie.

Andor: Hogy ítéled meg a chomskyánus modell fejlődéstörténetében bekövetkezett több, meglehetősen radikális természetű változást a *Syntactic Structures*-től napjainkig? A generatív nyelvészet történetének kutatói az 1957-ben megjelent alapművet tekintik Chomsky nyelvészettörténeti „forradalma” kiinduló pontjának. (Maga Chomsky számos alkalommal megjegyezte, hogy ő maga a jóval korábban írt, de csak jóval később megjelent *The Logical Structure of Linguistic Theory* [A nyelvelmélet logikai struktúrája] (1975) c. nagy terjedelmű munkáját tekinti nyelvelmélete közreadása első fázisának.) Mégis, számos kutató, köztük jómagam is, az 1965-ben kiadott (részben még a megkívánt kidolgozottsági fokot nélkülöző), ún. **Aspects modellt** tekinti a generatív-transzformációs grammatika (a kezdeti fázisban így nevezték) irányadó művének. Ezt követte az ún. **X-vonás elmélete** a 70-es években, majd a 80-as évek első felében az ún. **kormányzás és kötés elmélete** (1981), amit hamarosan az **alapelvek és paraméterek elméletének** kifejtése követett. Úgy tűnik, a modell módosításának leghosszabb időtartamú, jelenleg is fennálló változatát a **mini-**

malizmus elméleti kerete képezi, melynek első kifejtése 1995-ben jelent meg a The MIT Press kiadásában. Az elmélet fejlődéstörténetének különböző fázisában, de legfőképpen a 70-es évek második felében, valamint a 80-as évek elején, a chomskyánus modell „főcsapásáról” számos generatív modellváltozat és attól eltérő, a szemantika primátusát valló elmélet (köztük a ma **kognitív nyelvészet**-nek hívott is) vált le és önállósította magát. A chomskyánus modell legnevesebb hazai képviselőjeként hogyan élted meg, miként értékeled az alapmodell fázisváltásait? Történt-e valamiféle paradigmaváltás ebben a folyamatban? Különösképpen érdekelne, hogy modell-értékűnek tartod-e ezeket, vagy pedig csupán programoknak (ahogy például maga Chomsky a program névvel illeti az általa ismertetett nézetrendszert, erről szóló irányadó monográfiájának már a címében is (1995))?

É. Kiss: Az én szememben is a *Syntactic Structures*, a *Szintaktikai szerkezetek* (megjelent magyarul is) a kiindulópont – ebben jelenik meg a modellnek az az alapvető gondolata, hogy a nyelv szerkezete nem ismerhető meg a hallott vagy olvasott kifejezések szegmentálásával és a szegmensek osztályozásával; hogy nem-látható, mögöttes szerkezetek is léteznek a nyelvben. S aztán a 60-as években járult hozzá ehhez az elmélet másik alapvető gondolata, nevezetesen az, hogy valójában arra az alapkérdésre kell a nyelvelméletnek válaszolnia, hogy hogyan lehet az, hogy egy kisgyerek olyan hamar birtokába jut egy ilyen hihetetlenül komplex rendszernek, amelyet, ugye, felnőttként nyelvészek százainak, ezreinek a munkájával sem tudunk tökéletesen modellálni.

Andor: A nyelvi csoda.

É. Kiss: Igen, a nyelvi csoda. Tehát a 60-as évektől az is célja az elméletnek, hogy erre a kérdésre választ tudjon adni.

Azokat az elmélet-változatokat, amelyeket te említettél, én egy egyenes vonalú fejlődésnek látom. Tehát nem érzem úgy, hogy paradigmaváltás történt volna.

Andor: Én is így vélem, de nem mindenki gondolja így.

É. Kiss: Igen, de azt kell belátni, hogy a Chomsky-féle nyelvreírás vagy grammatika-leírás az a természettudományokban megszokott modell-építő tevékenység. Tehát modellálni akarja az egyénnek az anyanyelv-tudását; azt a képességét, amely lehetővé teszi számára, hogy anyanyelvén minden lehetséges mondatot létrehozson és megértsen. Már most ez a modell-építő módszer azt jelenti, hogy egyre újabb és újabb, egyre tökéletesebb modellekkel kísérletezünk. Egy modell, már annál a ténynél fogva is, hogy nem maga a valóság, hanem annak egy leképezése, sohasem fedi a valóságnak minden aspektusát, és ezért az mindig kérdés marad, hogy hogyan lehet olyan modell-változatot létrehozni, amely még többet ad vissza a nyelv valóságából. Ez szépen nyomon követhető az egymást követő elmélet-változatokban. Az 1965-ös változatban még minden angol mondattani jelenségre külön szabályt adott az elmélet, és mindig megadta a feltételeket is, melyek között az adott változás végbement, vagy nem mehetett végbe; tehát

minden szabály külön szerkezeti leírásból, szerkezeti változásból és feltételekből állt. Azután később, már a **kiterjesztett sztenderd elméletben** a sokféle transzformációs szabályból kettő lett, az operátor-mozgatás meg az argumentum-mozgatás; az egyes szabályokhoz tartozó külön feltételekből pedig általános megszorítások. Ezután a **kormányzás – kötés elméletben** a két mozgó transzformációból már csak egy maradt, a mozgás α -t. Szóval, tulajdonképpen egyre magasabb szintű a modellnek az absztrakciója. Az **elvek és paraméterek elméletében** pedig az lett a fő cél, hogy a modell minél inkább lefedje a nyelvek sokféleségét is, tehát nem csak az egy nyelven belüli műveleteket.

Andor: Ami nem volt cél a korábbi fázisokban.

É. Kiss: Igen, még nem merült fel megoldandó problémaként. A **minimalizmus** az egyetlen elmélet-változat, amelyet Chomsky programnak nevez, és én is úgy érzem, hogy ez jogos, mivel ez nem egy részletesen kidolgozott rendszer. Itt az a gondolat került előtérbe, az az igény, hogy egy olyan modellhez érkezzünk el, amelyről elképzelhető, hogy genetikusan adott. Chomsky válasza arra a kérdésre, hogy hogy lehet, hogy egy kisgyerek ilyen hamar birtokába jut a grammatikának, az, hogy valamilyen módon a grammatika lényege genetikusan öröklődik. Tehát része a velünk született eszkörendszernek. Az **elvek és paraméterek elméletéről** (lásd pl. Freidin 1991) kiderült, hogy túlságosan részletgazdag ahhoz, hogy a biológiai meghatározottsága hihető legyen. Például létezik egy projektum, Longobardi nevéhez fűződik (Longobardi–Guardiano 2017), amely megkísérelte számba venni azokat a paramétereket, amelyekkel a főnévi csoport, tehát a grammatikának egy kis részlete, leírható a világ nyelveiben. Hatvan körül van a paraméterek száma, melyeket egyenként rögzíteni kell ahhoz, hogy egy nyelvben megismerjük a főnévi csoportnak a mondattanát. Tehát ezzel a modellel szakít a **minimalizmus**, és tényleg, a végletekig lecsupaszítja a szintaxist. Ennek persze az az ára, hogy a jelenségek jó része kikerül a szintaxisból a szintaxis-prozódia vagy a szintaxis-szemantika interfészre, tehát kikerül abból a komponensből, amelyet valahogy genetikusan rögzítve vagy hagyományozva képzelünk el. Azt hiszem, válaszoltam a kérdésemre.

Andor: Jól tudjuk, maga Chomsky sosem foglalkozott behatóan, programszerűen a nyelv lexikális elemeinek, a szavaknak, jobban mondva, az ún. **kifejezéseknek**, a nyelv **lexikon komponensének** vizsgálatával. Ezt a kérdést az iskolájához kapcsolódó, tanítványainak körébe tartozó Beth Levin és lexikalista munkacsoportja (1985, 1993), valamint a generativista iskola másik prominens kutatója, James Pustejovsky tanulmányozta (1995). Mellettük, a szintén Chomsky-tanítvány, a magát ma is generativistának valló Ray Jackendoff végzett/végez ilyen irányú kutatásokat (lásd többek között Jackendoff 2002). Bár ő mindig úgy nyilatkozik a generativizmusról, mintha küzdelemben állna Noam Chomskyval. Én egyszer, amikor az LSA, az Amerikai Nyelvészek Szövetsége konferenciáján, 2004-ben hallottam Chomsky beszéde után az ő plenáris előadását, ma is emlékszem arra, hogy azt mondta: igen, foglalkozunk egymás modelljeivel, üt-

köztetjük azokat, de valahogy mindig Noam győz. Érdekes volt ezt hallani. Utóbbi kutató arról is nevezetes, hogy megkísérli ötvözni a mondatközpontúság elvét szem előtt tartó generativista elméleti keretet a konceptuális szemléletet valló kognitivistá nyelvelmélettel, az ún. reprezentációs modularitás elvén alapuló lexikalista nézetrendszerekkel, interfész viszonyokat állapítva meg a nyelvi rendszer működésének komponensei között. Jackendoff nézetrendszere alapvető módon köthető a nyelvi kifejezés-elemek szerkezeti összefüggéseit vizsgáló kutatásokhoz, az ún. konstrukciós grammatikához. Mi a véleményed a generatív bázisú nyelvelmélet ilyen, alapvetően lexikalista irányú kiterjedéséről?

É. Kiss: A generatív elméletben valójában már történt egy lexikalista fordulat, még valamikor a 70-es években. A 60-as évek elmélete még valahogy úgy képzelte el a nyelvi kifejezések létrehozását, hogy üres szintaktikai szerkezeteket generálunk, és ezeket töltjük ki lexikai elemekkel. Bresnan (lásd pl. 1982) hatására valójában megváltozott e tekintetben az elmélet álláspontja, és most a kiindulópont a **szótár**. Tehát ha egy mondatot akarunk létrehozni, akkor veszünk egy predikátumot a szótárból, az hozza magával a vonzatait, és ezekből építünk mondatot. A szótári szerkezetet képezzük le mondattani szerkezetre, egy absztrakttá szintaktikai vázra. Ez az ún. **lexicon to syntax mapping**.

Na most, én nagyon szeretem és fontosnak tartom Levin munkáit; például a Malka Rappaporttal együtt írt *Unaccusativity* (**unakkuzativitás**) című könyvét (1995) szoktam tanítani is. De úgy érzem, hogy ez egy kicsit más terület; nem ugyanaz a terület, mint a szintaxis vizsgálata. Persze a lexikonban, magyarul a szótárban is nagyon fontos összefüggéseket lehet feltárni, amint ezt Levinék bebizonyították.

Andor: Szoros összefüggésben az ún. tematikai szerepeknek a funkcionálásával.

É. Kiss: Igen. Itt meg lehet említeni például Vendler Zénó nevét. Ő volt az a nagy magyar nyelvfilozófus, aki úttörő volt ezen a téren; aki ezeknek a kutatásoknak a kiindulópontja volt. Csak melleleg jegyzem meg, hogy próbálok rábeszélni a munkatársaimat, hogy írjanak már egy monográfiát Vendlerről. Ő itt született, itt kezdett el dolgozni, itt halt meg. Hazajött Amerikából meghalni. Még vannak tanúk, elérhetőek azok a levéltári adatok, amelyek segítségével életének a kevésbé ismert szakaszai is megírhatók lennének. Tulajdonképpen nálunk is, magyarul is jó volna egy ilyen könyv, meg angolul is.

Valójában Vendler Zénó, valamint Levin és Rappaport munkássága, ezek nagyon fontos kiegészítői a szintaxisnak. Ők olyan igecsoportokat állapítottak meg, amelyek jelentésükből, lexikai sajátágaikból következően eltérő szintaktikai viselkedést mutatnak. Néhány évvel ezelőtt én is foglalkoztam az igekötők, az igekötős igék osztályozásával (É. Kiss 2004a). Ez is tulajdonképpen olyan jellegű munka, mint amit Levinék végeznek. Ez szükséges volt ahhoz, hogy megértsük az igekötős igék szintaktikai viselkedését.

Andor: Levin egy szótárszerű könyvet is publikált ebből, az angol igeosztályokról és alternációkról (1993).

É. Kiss: Így van. Na most, ami Jackendoffot és a konstrukciós grammatikát illeti, ...

Andor: Hát arra roppant kíváncsi vagyok, hogy erről mit mondasz. Azért, mert ő elmozdult. Az az érzésem, hogy Jackendoff hol generativistának vallja magát, kötődik ahhoz, hol pedig kokettál a kognitív nyelvészekkel, valamint a konstrukciósokkal.

É. Kiss: Igazából be kell valljam, hogy én valójában nem ismerem mélységében az ő munkáját, és a konstrukciós grammatikát se. De például ismerem egy tanulmányát, amely a *Language*-ben jelent meg, amelyben lényegében kifejti az alapelveit. Ha jól emlékszem, a cikknek az volt a címe, hogy *Construction after Construction* (2008), s itt ő arra mutat rá, hogy léteznek olyan kifejezések, melyek nem vezethetők le az angol generatív grammatika szabályaival. Ilyen a *construction after construction, example after example* típus is. Érdekes megszorítások vonatkoznak rá: hiányzik például a névelő, és a két főnévnek azonosnak kell lennie. A megszorítások dacára ez mégis valamennyire produktív szerkezet. Tehát nem lehet egyszerűen azt mondani rá, hogy egy komplex szótári elem (ami igaz lehet a magyar *nap nap után*-ra). Ő az ilyeneket konstrukciónak hívja, és azt állítja, hogy nem csupán szavak vannak a szótárban, hanem konstrukciók is, és ezek nem szükségszerűen fixek, hanem lehetnek produktívan képezhetők is. Én ezzel egyetértek. Valóban vannak szótári műveletek, ezt a generatív grammatika is elismeri – de azok nem okvetlenül rendszerszerűek. A grammatikáról viszont azt tartja a generatív elmélet, hogy az egy zárt rendszer, nincsenek benne kivételek. És ha mégis találunk kivételeket, akkor ezeket a szótárba rakja. Azt mondja, hogy ezeket nem produktívan állítjuk elő, hanem szótári tételként tanuljuk meg. Hogy mondjak egy angol példát: a többes szám jele mindig és kivétel nélkül az *-s*. De persze van néhány kövület: a *gyerek* az *child*, a *gyerekek* megfelelője *children*.

Andor: Ennek persze mindig nyelvtörténeti okai vannak.

É. Kiss: Erről azt mondhatjuk, hogy a *child* annyiban kivételes, hogy nincs többes száma. A *children* meg annyiban kivételes, hogy nincs egyes száma. A többes alakot tehát nem az egyes számúból képezzük, hanem mindkettő külön-külön része a szótárnak. Igen, ennek nyelvtörténeti okai vannak. Én is, amióta nyelvtörténettel foglalkozom, azt látom, hogy nagyon sok nyelvi fosszília van a nyelvünkben. A korábbi korok grammatikája itt van a mai magyarban kövületek formájában. A *child* – *children*, egyszerű eset. Ezeket tényleg fel lehet fogni külön szótári tételekként. Bonyolultabb a helyzet, amikor egy korábbi produktív szerkezet fokozatosan veszti el a produktivitását. Vannak olyan fél-produktív dolgok, amelyek valahol félúton vannak a szintaxis szabályaival kezelhető elemek és a szótári tételek között. Hogy mondjak egy magyar példát, itt van a *haza-felé mentünkben*. A *mentünk*, ez a fajta igenév, vagy inkább gerundium, teljesen

produktív szerkezet volt az ómagyarban, az ősmagyarban, és az ugor és finnugor alapnyelvben. Még van *élte*, *halta*, *volta*, *nyugta* is, ezek is mind ilyen kifejezések. Lehet olyanokat mondani, hogy *Olaszországba utaztomban* vagy *utaztunkban*, tehát valamennyire még produktív a szerkezet. de az már furcsa lenne, hogy *az ebédet ettemben*, vagy *a könyvet olvastamban*.

Andor: Olyant mondunk, hogy *nyugtában*, tehát, hogy esetvégződéseket képesek fölvenni vagy kapni ezek a formációk.

É. Kiss: Bizonyos esetvégződéseket igen, meg birtokos személyragot, de már kitett birtokost nem. Ugye, azt nem lehet mondani, hogy *János mentében*, vagy *a te mentedben*. Igen, ezek konstrukciók. De hát ez más, mint a produktív szintaxis; ezek egymást kiegészítő területek.

Az én fő érdeklődési területem, és azt hiszem, hogy a Chomskyé is, a produktív grammatika, a produktív szabályok. Chomskynak az az igénye, és ezt én is osztom, hogy grammatikaelméletet írjon abban az értelemben, hogy az általa megállapított szabályoknak prediktív erejük legyen. Tehát predikciókat tegyenek arra nézve, hogy mi lehetséges szerkezet a nyelvben, és mi nem az. Ő ezzel akar foglalkozni, és – ugye – a konstrukciók vizsgálata, az nem ilyen. Ezért hátrítja ő ezt el magától.

Andor: A generatív szemléletű kutatásokat odaadóan, nagy ambícióval végző kutatónak ismerlek. Ahogy interjúm elején említettem, Te alapoztad meg itthon a magyar nyelv vizsgálatára irányuló generatív nyelvészeti kutatásokat, megkísérelve eleget tenni a nyelvelméleti modellekkel (főként a grammatikaelméletiekkel) szemben támasztott adekvátsági (a leíró-, megfigyelési-, magyarázó potenciát illető) követelményeknek. Erre az interjúra készülve újra elolvastam valamennyi, számomra elérhető publikációd, köztük a magyar mondattan leírásában úttörő jelentőségű, 1983-ban kiadott kismonográfiádat, valamint a Siptár Péterrel és Kiefer Ferencsel társszerzésben készített *Új magyar nyelvtan* (1999/2003) mondattannal foglalkozó fejezetét, amelyben meggyőző erővel bizonyítod, hogy a magyar nyelv szintaxisa leírható és értelmezhető a generatív nyelvleírás keretében. Alapvető célkitűzését tekintve a 2002-ben, a Cambridge University Press kiadásában megjelent *The Syntax of Hungarian* [A magyar nyelv mondattana] c. könyved is leíró státusú, szemléletét tekintve ugyanakkor a generatív nyelvelméltre épülő munka. Kíváncsi vagyok, hogy értékeled ezeket a műveidet 36, illetve mintegy 20 év távlatából.

É. Kiss: Én is arra törekszem, hogy egyre jobb, egyre jobban közelítő modelleket konstruáljak a magyar grammatikáról. A 83-as modell már elég jó közelítéssel leírja a topik és a fókusz jelenségeket. Amit abban még nem tudtam jól megoldani, az a kvantorok kérdése. Tehát ezért inkább azt javasolnám, ha valaki meg akar ismerkedni a magyar generatív grammatikával, akkor most már hagyja ezt a 83-as könyvet. Az *Új magyar nyelvtan*, az egy nagyon leegyszerűsített mo-

dell. Ezt mi, céljait illetően, a középiskolai magyartanároknak szántuk. Tehát igyekeztünk a lehető legegyszerűbb technikai apparátussal dolgozni.

Andor: Körülbelül ezekben az időkben jelentek meg a Kiefer Ferenc projektuma által publikált *Strukturális magyar nyelvtan* kötetei, köztük elsőként a *Monattan* (Kiefer 1992). Az viszont más profilú, az nem a tanárok számára készült.

Van egy csalafinta kérdésem, Kati. Mindig meg szerettem volna tudni, hogy miért kapta maga a projektum a *Strukturális magyar nyelvészet* elnevezést. Azt, hogy „strukturális”, holott rengeteg generatív munka van benne. És igazából, persze, igen sok megközelítés esetében lehet arról beszélni, hogy strukturális, csak nem úgy, hogy profiljában strukturális, ahogy a strukturalizmust bíráló Chomsky annak idején kifejtette nézeteit. És mi a projektumot mégis strukturális magyar nyelvtannak hívjuk.

É. Kiss: Én tulajdonképpen nem tudom, hogy miért ez lett a címe. De Kiefer a Chomsky előtti irányzatot strukturalistának nevezné.

Andor: Csakhogy ez már nem Chomsky előtti volt.

É. Kiss: Kiefer megkülönbözteti a „strukturálist” a „strukturalistától”. Ezzel a címmel azt akarta kifejezni, hogy a nyelv szerkezetét vizsgáljuk. A „funkcionálissal” szembeállított kifejezés akart ez lenni, és ilyen értelemben a generatív megközelítés is „strukturális”. És talán, amikor ezt írtuk, és amikor ez megjelent (a 80-as években írtuk és 1992-ben jelent meg), akkor még elriasztó lett volna a „generatív” terminus. Ez könnyebben érthető.

Andor: Igen, ez valószínű. De hadd tegyek hozzá még egy picit kérdést. Ezekben a művekben, az *Új magyar nyelvtanban* is, de igazából a *Strukturális Magyar Nyelvtan* projektumnak a *Mondattan* részében is, sőt, főként az angolul, a Cambridge University Pressnél megjelent könyvedben is (2002) nagyon erős a leíró adekvátságnak való megfelelés. Tehát, hogy igazából más eszközökkel végrehajtva ugyan, de ez leíró grammatika. Nem tudom most konkrétan felidézni, hogy a Chomsky-művekben annyira hangsúlyt kapott-e a leíró grammatikai státus. Aminek, persze, a magyar grammatikaelmélet történetében megvoltak az előzményei. El ne felejtjük a Tompa József által szerkesztett ún. akadémiai nyelvtant (1961-62), a maga, igen markánsan kifejezett leíró státusával. Csakhogy az máshogy volt „leíró”.

É. Kiss: A mi célunk elsősorban a leíró adekvátság volt. Tehát ha megnézzük a korábbi grammatikákat, pl. a Tompa József által szerkesztettet, de akár Lotz Jánosét is, abban minimális a szintaxis, ami pedig szintaxis, az arra irányul, hogy milyen módon állapítjuk meg, hogy mi az alany, mi az állítmány, tárgy, határozó, hányféle határozó van, ezeket hogyan osztályozzuk, tehát egyféle taxonomikus szintaxis. Mi nem ezt tartottuk szintaxisnak. Mi azt akartuk leírni, hogy mik azok a szabályok, amelyekkel a magyar szókincsből egy ige és vonzatainak minden lehetséges szórendi változata leírható, és csakis a jó változatok; és me-

lyekkel az is levezethető, hogy a különféle változatok mennyiben eltérő jelentésűek és mennyiben eltérő prozódiajúak. Ez nincs benne a korábbi grammatikákban.

Andor: Tehát itt jelentkezik a generativitásnak a célszerűsége és a hasznosíthatósága.

É. Kiss: Igyekeztünk mi az elméleti tanulságokat is levonni, de azt gondoltuk, arra inkább nemzetközi folyóiratokban publikált cikkek valók. Említhetem a 2014-ben megjelent *Magyar generatív történeti mondattan* című könyvünket is (É. Kiss 2014a). Ezt a Nyelvtudományi Intézet-beli munkatársaimmal írtuk, én voltam a szerkesztője. Ez is elsősorban leíró akar lenni, de ugyanabban az évben megjelent egy angol nyelvű kötetünk is (É. Kiss 2014b), ott meg inkább az elméleti tanulságokra koncentráltunk.

Andor: Az előző kérdésben hivatkozott korai könyvedben (és a magyar szintaxis leírásával foglalkozó későbbi tucatnyi művedben is) hangsúlyozod, hogy milyen nagy jelentőségű volt (és az ma is) a magyar mondattan számára az utolsó erdélyi polihisztorként ismert Brassai Sámuel mondattan-elmélete. Brassait tulajdonképpen Te fedezted fel újra a mai hazai mondattani kutatások számára (É. Kiss 1981). Mondat-felfogásában kiemelt státussal kezeli az ige szerepét, melyhez a mondatbéli lexikális konstituensek igehatározói szerepben kötődnek, szórendi megjelenésüket/reprezentációjukat pedig az aktuális mondatperspektíva viszonyrendszere befolyásolja. Utóbbi fogalmának leírását, szerepének értelmezését viszont a nemzetközi nyelvelmélet a Brassainál jóval később, csaknem egy évszázadnyi eltéréssel jelentkező Prágai Funkcionális Nyelvészeti Iskola tanaihoz köti. Brassai felfogása az ige mondatbéli központi szerepéről igencsak hasonlítható Fillmore esetgrammatikájában (1968) az ige + argumentum státusú konstituensek viszonyának alapvetően jelentés-bázisú értelmezéséhez. Fillmore esetgrammatikája pedig alapvetően generativista felfogásban fogalmazódott meg, ugyanakkor Chomsky elméleti apparátusától eltérő módon. Az argumentum státus Chomsky modelljének követőinél, alapvetően Jackendoff (1972) nyomán, az ún. tematikus szerepek köntösébe bújtatva jelent meg újra. Fillmore verbális-centrikus mondattan-elméleti kerete, ún. mély-eset felfogása kísértetiesen hasonlított az óind egypólusú mondattan megalapozójának, Pāṇininak a szanszkrit nyelv esetrendszerét funkcionálisan (!) értelmező **kāraka** elméletére (lásd Kiparsky 1980). De térjünk vissza Brassaihoz: véleményem szerint ilyen mondattan-felfogással csak olyan kutató rendelkezhetett, aki ismerte Pāṇininak az i.e. 4. században született grammatikáját, az *Aṣṭādhyāyī*-t (lásd Chandra Vasu 1891/1962/1997), különös tekintettel annak morfológiájára, és egyúttal tudott szanszkritül, vagy legalábbis olvasóképes volt ezen a nyelven. S Brassai éppen ilyen nyelvész volt: oktatott szanszkritot és előadásokat tartott a szanszkrit nyelvről a Kolozsvári Unitárius Kollégiumban, valamint a Kolozsvári Tudományegyetemen (Boros 1927: 220, 226).

A fentiek alapján pedig Brassai munkásságának jelentősége a modern filológia és nyelvelmélet számára (beleértve a generatívot is) tekintélyes mértékben felértékelődik. Te miként értékeled ezt mai szemmel nézve, a generatív nyelvészet terén végzett saját kutatómunkád prizmjában keresztül?

É. Kiss: Én nagyon nagyra értékelem Brassai munkásságát. Ő valóban úttörő volt, megelőzte a Prágai Funkcionális Iskolát, és számos más területen is megelőzte korát. Most már késő elismertetni az ő úttörő voltát. Sajnos, csak magyarul publikált. Emiatt nem váltak ismertté a tanai Európában. Ez intő jel kell, hogy legyen a számunkra is. Az nem igaz, hogy a nyelvészet vagy a néprajz nemzeti tudomány. Ezek nemzetközi tudományok. A tárgyuk lehet nemzeti, legyen is az, de amit megállapítunk a magyar nyelv alapján vagy a magyar néprajz alapján, annak mind nemzetközi, általános relevanciája van. Ezért a megállapításainkat mások számára hozzáférhető módon is publikálni kell.

Brassai egy sokoldalú zseni volt, noha ezt még az unitárius egyházon belül se tudják. Emlékszem, hogy talán 1997-ben, amikor a halálának 100., születésének 200. évfordulója volt, az unitárius egyház egyik vezetője úgy nyilatkozott a rádióban, hogy volt nekünk egy kiváló pedagógusunk, igaz, hogy a tudományban semmi újat nem fedezett fel, de pedagógusnak, tankönyvírónak nagyszerű volt. Na most, mint hallom például a közgazdászoktól, a közgazdaságtanban is úttörő jelentőségű elméletei voltak. Azután úttörő gondolatai voltak az alkalmazott nyelvészetben, a nyelvoktatás terén is. Szépe György szerint, egyébként, azért lehetett ő ennyire újító ezekben a tudományokban, mert nem ezekben a tudományokban nevelkedett. Nem ezeket tanulta, tehát nem szerezte meg azokat a beidgzódéseket, amelyek arra készítetnek például egy nyelvészt, hogy a korábban kitűzött úton menjen tovább. Tehát ő teljesen friss szemmel nézte a magyar nyelvet. Tulajdonképpen nem tudom, hogy hatott-e rá Pāṇini. Ő a munkáiban azt írja, hogy nyolc nyelvet ismer. A különféle nyelvek mondatait összevetette és egyszerűen természettudományos módszerekkel megkereste, hogy mi bennük az általános.

Andor: Tudjuk, Chomsky napjainkban is meglehetősen mereven ragaszkodik grammatika-elméletének, és azon keresztül a nyelv egészére vonatkozóan is kifejett elméletének mondatközpontú bázisához, mivel nézete szerint ez reprezentálja az ún. belső nyelv (I-language) esszenciális sajátosságát. Nem mutat különösebb érdeklődést a mondathatárokat túlhaladó, a diskurzus, a szövegség irányába mutató jelenségek tanulmányozása iránt. Nézete szerint azok a performancia körébe tartoznak. Chomsky pedig a nyelvészeti pragmatika, azaz a nyelvhasználat, az ún. külső nyelv (E-language) hatáskörébe utalta a szövegség, a diskurzus-reprezentáció vizsgálatának teljes kérdéskörét.

Ezzel kapcsolatban jegyzem meg, hogy már Brassai mondattan-elmélete, a továbbiakban pedig a prágai funkcionalistáknak a mondat aktuális tagolását, a mondatperspektívát vizsgáló tanulmányai is lehetőséget adtak (volna) a diskur-

zus-bázisú elemzésekre. S adnak is manapság, mégpedig a szövegalapú szemantikai-pragmatikai vizsgálatokban, melyben a kutatók rendelkezésére állnak hatalmas volumenű elektronikus adatbázisok, az ún. szövegtörzsek, és a szövegvizsgálatot segítő szoftverek. Sajnálatos módon azonban Chomsky a mai napig elveti, haszontalannak tartja az ilyen irányú kutatásokat (lásd Andor 2004).

Kíváncsi vagyok véleményedre, arra, hogy Te, a generatív nyelvészlelet jeles hazai reprezentánsa, miként szemléled a korpusznyelvészet egyre nagyobb térhódítását a nyelvi adatok elemzésében, elemezhetővé válásában.

É. Kiss: Itt több kérdést is felvetettél. Ami a diskurzus-szemléletű mondatelemzést illeti, itt azt mondom, ugye, hogy amit én csinálok, az is bizonyos értelemben diskurzus-szemléletű mondatelemzés.

Andor: Illetőleg azt, hogy nyitott tud lenni, vagy nyitottá tud válni abban az irányban.

É. Kiss: Igen, de azért én megkülönböztetem azoknak a fogalmaknak, melyeket én használok: topik, fókusz, a mondattani-szemantikai, illetve a pragmatikai-prozódiai értelmét. Az eltérő értelmezésekből félreértések adódhatnak. A fókusszal kapcsolatban a talán legtöbbet hivatkozott cikkem, amely 1998-ban a *Language*-ben jelent meg, pont ezt a kérdést akarta tisztázni. Tehát azt, hogy más a szintaktikai fókusz-fogalom, és más a pragmatikai fókusz-fogalom. Az én mondat-modellem az egy szintaktikai mondat-modell, és a topik és a fókusz meghatározott szerkezeti pozíciók benne, melyek sajátos jelentéstartalommal és sajátos prozódiai járnak együtt. A sajátos jelentéstartalomból persze levezethető, hogy egy adott topikkal kezdődő, adott fókuszot tartalmazó mondat milyenfajta előzménnyel alkothat koherens szöveget, például milyen kérdésre szolgálhat válaszként - de azért itt nem látok olyan szigorú törvényszerűségeket, mint a mondathatáron belül. Tehát megint azt tudom mondani, hogy Chomsky nyilván azért húzódozik a mondathatáron túlvélő jelenségek vizsgálatától, mert ezzel kapcsolatban nem látható olyan elmélet, amelynek prediktív ereje volna. Olvastam én is igen érdekes tanulmányokat a diskurzusról, újabban például a „question under discussion”-nel, a diskurzusban tárgyalt mögöttes kérdés szerepével kapcsolatban. De ezek a megfigyelések, általánosítások egyelőre, a mai tudásunk szerint nem foglalhatók olyan, prediktív erővel bíró elméletbe, melynek alapján azt mondhatnánk, hogy akkor és csak akkor helyes egy diskurzus, ha ennek és ennek eleget tesz, egyébként helytelen. Ezt egyelőre nem tudjuk megoldani.

Ami a korpuszokat illeti, én most nyelvtörténettel is foglalkozom, és ugye, itt nincs más forrásunk, mint a korpuszok, tehát nagyon is látom a korpuszok hasznát. Hozzátennem, hogy tanítok a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen, ahol létezik egy számítógépes nyelvészeti mesterprogram, vannak számítógépes

nyelvészettel foglalkozó doktorandusaink is, és az ő munkájuk végképp meggyőző arról, hogy bizonyos sejtéseket csak korpuszvizsgálattal lehet bizonyítani. Tehát, például a magyarban az ige utáni szórend lényegében szabad. De Otto Behaghelnek (1932) van egy nagyjából már százéves megfigyelése, miszerint a szabad szórendűnek látszó mondatszakaszokban a növekvő összetevők törvénye érvényesül. Tehát úgy sorakoznak az összetevők, hogy a legkisebb, legrövidebb, prozódiailag legsúlytalanabb kerül előre, és az egyre nagyobb és súlyosabb összetevők kerülnek hátra. Ezt például egy tanítványunk megvizsgálta számítógéppel egy többmillió szavas korpuszon, és ez a törvény 90-valahány százalékban igaz a magyar ige utáni mondatszakaszra.

Vagy például nagyon nehéz eldönteni azt, hogy mi igekötő, mi nem. Arról örök vita van, hogy mondjuk az *ott*, az *agyon* vagy a *kint*, pl. *ott van*, *kint van az ablakban*, szóval, hogy ezek igekötők-e vagy sem. Korpuszvizsgálattal szépen kideríthető (itt Kalivoda Ágnesre hivatkozom – Kalivoda 2018), hogy vannak alapigekötők vagy magigekötők, például a *meg*, *el*, *ki*, *be*, *le*, *fel*, valamint periferiális igekötők, és ezek viselkedése több tekintetben is eltér. Tehát hasznosak a korpuszvizsgálatok. Vagy például egy másik kérdés, amit Dömötör Andrea nevű doktorandusunk vizsgált: úgy tudjuk, hogy a helyhatározó mellett nem maradhat el a létige (pl. *az asztalon van*, *a szobában van*), ugyanakkor néha mégis hiányzik. Andrea megmutatta, hogy a *hol*, *itt* és *ott* helyhatározó szokott létige nélkül állni, például *Hol a kulcs?* vagy *Itt a tavasz*. Ezt a kérdést is korpuszvizsgálattal lehetett megbízhatóan megválaszolni.

A lényegi dolog, amit mondani akartam, az, hogy a nyelvtörténetben korpuszvizsgálattal – nemcsak a szövegolvasással, hanem ma már gépi kereséssel – nyerjük az adatokat. Lassan így lesz már az uralisztikában is; sok uráli nyelv esetében is már csak korpuszokkal tudunk dolgozni, mert nincsenek, vagy hamarosan nem lesznek beszélők. Nyelvet váltanak.

Andor: Olvasva az utóbbi években megjelent tanulmányaidat (pl. 2010, 2016), láthatóvá válik számomra, hogy főként a mondat aktuális tagolásának, a mondat-topik és fókusz reprezentációjának, típusuk azonosításának alapvetően funkcionális szemléletű tárgyalása kapcsán, vizsgálataid (Brassai nézeteiből is eredeztethetően), és azok alapján megfigyeléseid és következtetéseiteid túlmutatnak a mereven szintakto-centrikus bázison, s kiterjednek az ezen túlmutató diszkurzív vizsgálatok skópuszának területére, nem nélkülözve a szemantikai és a pragmatikai alapú értelmezés módozatait (lásd pl. 2016: 680-685). Igazam lehet ennek megítélésében?

É. Kiss: Itt tulajdonképpen az a kérdés, hogy mit tekintünk primer jelenségnek. Én itt a szintaxist tekintem primernek. De persze foglalkoztat az a kérdés, hogy a magyar mondatban az első összetevőt képező topiknak és az ige előtti összetevőt képező fókusznak mi a szerepe, mi a funkciója. Ez világszerte nagyon sokat tár-

gyalt kérdés, és egy kicsit én is módosítottam a nézeteimen. Másképp látom most már, hogy mi ezeknek a legadekvátabb szemantikai értelmezése. Korábban úgy tekintettem a fókuszra, mint valamilyen kimerítőséget kifejező operátorra, most pedig úgy látom, hogy ez egy fajta predikátum, azonosító állítmány, melynek alanya a preszupponált mondatszakasz által meghatározott nyitott mondat (tehát pl. a *János késett el* mondat azt fejezi ki: 'Aki elkésett, az János').

Andor: A chomskyánus generatív nyelvészeti program kritikusai több alkalommal bírálták az éppen aktuális modellváltozatot amiatt, hogy nézetük szerint az apparátus túl- vagy alul-generálhat. Azaz generálhat olyan mondatokat, amelyek nem hangzanak el a nyelvhasználat adott, aktuális kontextusában, vagy pedig a modell elmulaszt számot adni olyan különféle tényekről és tényezőkről, amelyeket adott mondatok (a nyelvészeti pragmatikában ezeket megnyilatkozásnak szokás nevezni) kifejezésekor, a kommunikáció folyamatában kimondunk vagy implikálunk. Például a kommunikációs partner életkora iránt érdeklődve nem szokás a *Mi a korod?* kifejezést/kérdőmondat-formát használni, hanem inkább a *Hány éves vagy?* vagy a *Mennyi/Milyen idős vagy?* kérdést tesszük fel. Ez persze nyelvhasználati kérdés, kommunikatív megjelenésével inkább a nyelvészeti pragmatika foglalkozik. Nem kifejezetten a mondatgenerálás problémakörébe tartozik, hiszen a *Mi a korod?* képzett/generált alakulat. Mi a véleményed a túl- vagy alul-generálás, többek között a kognitív nyelvész John Taylor (2012: 8) által is tárgyalt problematikájáról?

É. Kiss: Ideális esetben egy generatív grammatika minden lehetséges magyar mondatot generál. Tehát kell, hogy generálja azt a mondatot, hogy *Mi a korod?*. Ez egy lehetséges mondat, akkor is, ha nem használjuk. Használhatnánk. És szerintem használjuk is. Például egy épületre vonatkozóan nyugodtan megkérdezhetjük, hogy *mi a kora*.

Az nem grammatikai probléma, hogy azt a lehetséges kérdést tesszük-e fel gyakrabban, hogy *Mi a korod?*, vagy azt, hogy *Hány éves vagy?*, vagy azt, hogy *Mennyi idős vagy?*. Ez nyelvhasználati, stilisztikai kérdés. Erről is azt tudom mondani, hogy érdekes és fontos kutatási terület, amelynek a vizsgálata nagyon szórakoztató tud lenni. Például a kedvenc nyelvész szerzőm Deborah Tannen, aki olyanfajta kérdésekkel foglalkozik, hogy miért használnak más típusú kifejezéseket a férfiak meg a nők, az öregek és a fiatalok, miért beszélünk másképp a kortársainkkal, mint az idősebbekkel. Tehát ezek érdekes dolgok, de a generatív grammatika, amit Chomsky művel, és amit én is próbáltam művelni a magyarral kapcsolatban, az ennél magasabb absztrakciós szinten dolgozik. Ha valóban alul-generál, vagy túl-generál, az baj, de akkor mondhatjuk, hogy alul-generál, ha bizonyos grammatikailag helyes mondatok a szabályrendszerével nem állíthatók elő, és akkor mondhatjuk, hogy túl-generál, ha grammatikailag helytelen mondatokat is generál. Ha ez így van, akkor javítani kell a modellen. De ezek a példák nem ebbe a kategóriába esnek.

Andor: Azok számára, akik figyelemmel követik kutatótevékenységed folyamatának alakulását, egyértelműen feltűnik, hogy az utóbbi években egyre nagyobb érdeklődést mutatsz a diakrónia iránt, különösképpen a magyar és testvérnyelvei szinkrón és diakrón, leginkább morfoszintaxisukra irányuló vizsgálata tekintetében. Kutatod a magyar ősnyelv tipológiai sajátosságait, nyelvünk komplex fejlődéstörténetét. Az is feltűnik, hogy az ilyen irányú vizsgálataid eredményeit általában társszerzésben publikálsz. Kíváncsian várjuk egy generatív magyar, a leíró adekvátság követelményeinek megfelelő nyelvtörténeti leírás megjelenését ...

É. Kiss: Ezt a feladatot az MTA Nyelvtudományi Intézetén belül alakult munkacsoporttal végezzük. Két, egymást követő OTKA projektum keretében vizsgáltuk a nyelvtörténetet a munkatársaimmal együtt. Ez olyan nagy volumenű munka, hogy nem lehet egyéni feladat. De egyébként a *Strukturális magyar nyelvtant* is egy munkacsoporttal írtuk. Igazából munkacsoportban lehet jól dolgozni, ahol állandóan inspiráljuk egymást, megbeszéljük a hipotéziseinket, a talált érdekes tényeket. Tehát a miénk egy munkacsoport, és már vagy 10 éve dolgozunk együtt. A fő eredményünk egyrészt az említett két nyelvtörténeti monográfia (É. Kiss 2014a, 2014b), de például készült egy lényegében teljes ómagyar adatbázis, amely kereshető, és jórészt annotált is. Most készül egy párhuzamos bibliafordítás-adatbázis is. Ez különösen megkönnyíti a nyelvi változások vizsgálatát, hiszen kiválaszthatunk egy passzust, egy verset, például az *Újszövetség*ből, mondjuk a *Máté evangéliumából*, és megnézhetjük tíz, egymást követő bibliafordításban, kezdve 1416-tól, hogy hogyan változott ugyanannak a görög vagy latin mondatnak a magyar megformálása.

Na most, hogy várható-e tőlünk egy ómagyar grammatika, hát valójában nem, mert azért a mai magyar grammatika alapjaiban meglehetősen hasonlít az ómagyarhoz. Csak bizonyos jelenségek változtak. Például sokat változott a tagadás, a kvantorok viselkedése, a főnévi csoporton belül megjelentek a determinánsok, sokat változott az igeidők kifejezése, eltűntek a komplex igeidők, megjelent az igekötőzés. Tehát egyes részterületek változtak. Ezért egy teljes ómagyar grammatika nem is volna minden szempontból annyira érdekes. Másrészt pedig, melyik szeletét válasszuk ki a magyar nyelv múltjának? A nyelvtörténeti kutatások gyakran egy jelenségnek az egymást követő stádiumait vizsgálják.

És itt is vannak általános kérdések is, amelyeket persze megint célszerűbb nemzetközi folyóiratokban felvetni. Például, hogy mi vált ki egy nyelvi változást, vannak-e a nyelvi változásoknak univerzális sajátosságai, és így tovább.

Andor: Köszönöm a választ. Előző kérdésemhez kapcsolható a következő: egyre erősebb a kötődésed, elkötelezettséged a nyelvtipológia irányába, főként a magyar nyelv mondattanának a generatív nyelvelmélet mai (egyre erőteljesebben technicizálttá váló) eszköztárán keresztül, modelljének keretében. Ezzel kapcsolatban számos olyan elméleti és az elemző értelmezés számára újszerű kérdés merül fel, amely további folyamatos kutatásokat igényel. Hadd emeljek

ki csupán egyet ezek közül, s kérem véleményed róla. Az utóbbi évtizedben, leginkább csupán években, főként a távol-keleti, és Aikhenwald (lásd 2003), valamint mások által a dél-amerikai, amazóniai nyelvek morfoszintaxisának jobb megismerése (és adatolása) nyomán ismerhettük meg behatóan a főnévi csoport belső szerkezetét, a főnévi fejhez akár lexikálisan vagy morfémával megjelenített módon kapcsolódó, mintegy kategorizációs eszközként funkcionáló entitások tucatját, az ún. osztályozó elemeket (angolban a **classifier** névvel illetik ezeket). Az ilyen elemekkel rendelkező nyelveket a nyelvtipológia **osztályozó típusú nyelveknek** tartja. Számos kutató egyúttal rámutatott arra, hogy ilyen osztályozó elemekkel típustanilag egymástól teljesen eltérő nyelvek is rendelkeznek, akár az angol (lásd a *three head cattle* konstrukcióban a *head (fej)* funkcióját), vagy anyanyelvünkben, a magyarban a *három fej káposzta*, a *pár szál cigaretta*, vagy a *két karton sör* szerkezeteket. Az ezekben a konstrukciókban szereplő *fej*, *szál*, *karton* lexikális elemek mintegy klasszifikálják, kategorizálják az utánuk következő nóment. Ezzel kapcsolatban a következő kérdések merülhetnek fel. Az ilyen klasszifikáló főnevek, vagy pedig a konstrukcióban soron következő nómen képezi-e a szerkezet **fej** státusú elemét? Melyik konstituens képezi a kifejezés legmagasabb fokú perceptuális és kognitív szálienciával rendelkező tagját? A **típusfajta** (sortal) osztályozó elemek fej-státusát korpuszbeli magas kollokatív gyakoriságuk látszik alátámasztani. Ugyanakkor az is felmerülhet, hogy a konstrukcióba kerülve ezeknek az elemeknek **menyiséget és mértéket kifejező** (mensural), valamint **tipizáló** (sortal) potenciálja lexikálisan reflexív státusú az általuk klasszifikált nómenével.

A nyelvtipológiai releváns alapkérdésem pedig az, hogy mindezek alapján **osztályozó nyelvnek** tartható-e a magyar? Csirmaz Anikó és Dékány Éva (2014) megítélése alapján az. A magam meglátása alapján ezekben az esetekben vizsgálni kell a sematizáció (és hozzá kapcsolódóan a metaforizáció) kognitív alapon kódolt szerepét, mind konceptuális, mind pedig grammatika-elméleti, mégpedig konstrukciós grammatikai szinten. Csak ezek után állapítható meg ezeknek a szerkezeti elemeknek a **szintaktikai fej** státusa. Te miként ítéled meg ezt a problémakört? Meglátásod szerint beszélhetünk-e a magyar osztályozó nyelvi státusról?

É. Kiss: Tehát említetted az angolt: *three head cattle*. Az angol és a magyar azért nem említhető egy lapon. Az angolban nagyjából ez az egy példa van osztályozószóra, a magyarban pedig több tucat létezik, pl. *egy kötet könyv*, *egy cső kukorica*, *egy szem kukorica*, *egy szál virág*, *egy csokor virág*, *egy karika kolbász* stb. Hogy ezekben a szerkezetekben mi a fej? Én nagyon jónak tartom az említett Csirmaz – Dékány tanulmányt; engem teljesen meggyőztek a következtetések igazáról. Ők nem a száliencia, azaz annak alapján állapítják meg, hogy a szerkezetnek mi a feje, hogy jelentésánál mi a kiugró elem benne, hanem kizárólag szintaktikai tesztek alapján. Ők két csoportot különböztetnek meg. Az egyik a *pár szál cigaretta*, *három fej káposzta*, *egy szem borsó*, ezekben az osz-

tályozószavakat ők determinánsnak veszik. Ezeknek más a szerepe, mint az *egy karton cigaretta*ban a *kartoné*, vagy az *egy falka kutya*ban a *falkáé*. Az *egy szál cigaretta* vagy *egy szem borsó* esetében az osztályozó elem a borsót vagy a cigarettát individuumokra osztja, szegmentálja. Viszont az *egy karton cigaretta*, *egy csokor virág*, *egy falka kutya* konstrukcióban a *karton*, *csokor*, *falka* csoportot képez belőlük, tehát szemantikailag is különbözik az előbbi típustól. Ezekről a kifejezésekről Csirmaz és Dékány azt állítja, hogy a csoportképző osztályozószó bennük az alaptag. Tehát abban, hogy *egy szál cigaretta*, a *cigaretta* a fej, a *szál* pedig a determinánsok közé tartozik, az *egy karton cigaretta* esetében viszont a *karton* az alaptag, a fej, a *cigaretta* pedig egy módosító elem. Én a szintaktikai érvek alapján ezt elfogadom.

Na most, hogy osztályozó nyelv-e a magyar, itt az a kérdés, hogy hogyan definiáljuk az osztályozó nyelv fogalmát. Vannak olyan osztályozó nyelvek, amelyekben minden főnévhez járul egy osztályozószó.

Andor: Ezek nyilván nem olyan morféma, mint akár a japánban, vagy például egyes távol-keleti nyelvekben, amelyekben egy kis morféma kell odatenni a főnév mögé, mert ezek igazából jelentéses elemek.

É. Kiss: Persze az is kérdés, hogy ezt kritériumnak tartjuk-e. Sok távol-keleti osztályozó nyelvben, meg egyes dél-amerikai nyelvekben is, az osztályozószók lehetnek jelentéses elemek. A magyarban tulajdonképpen azt is könnyen el lehetne érni, hogy minden főnév mellett feltételezzünk egyet-egyét. Ugye, akkor jelenik meg az osztályozószó, ha van egy számnév vagy mutató névmás a főnév előtt, pl. *ez a szál cigaretta*, *három szál cigaretta*. Feltételezhetjük, hogy van egy zéró osztályozószavunk is, és amikor a számnév vagy a mutató névmás a főnév egyedüli determinánsa, akkor valójában a zéró osztályozószót használjuk. Van egy hangzó általános osztályozószónk is, a *darab*, és ezt mindig ki lehet rakni. De olyan tipologizálás is elképzelhető, hogy **erős osztályozó nyelvek**, **gyenge osztályozó nyelvek**. A nyelvek nyilván valamilyen kontinuumot képeznek ebben a tekintetben, és a magyar valahol középen áll a két végpont – mondjuk az angol és a kínai – között. Egy további tény is arra utal, hogy azért a magyarban van szerepe az osztályozószavaknak. Az erős osztályozó nyelvekben a főnév önmagában anyagnévként funkcionál, és csak akkor jelöl individuumot, ha egy osztályozószóval kapcsolódik össze. A magyarban is lehetséges a főnevek többségét determináns nélkül, anyagnévként használni, például *könyvet olvas*, *levelet ír*, ami például az angolban nem lehetséges. Tehát ez is arra mutat, hogy valamilyen őrzi a magyar ebből a nyelvtípusból, az osztályozószavak meglétén túl is. Egyébként minden ősszel van a Pázmányon egy konferencia, hol Nyelvelmélet és Diakronia, hol pedig Nyelvelmélet és Dialektológia, Nyelvelmélet és Kontaktológia címmel, és a legutóbbin arról hangzott el egy érdekes előadás Agyagási Klárától és Dékány Évától, hogy ha tényleg léteznek osztályozószavak a magyarban, márpedig vannak, ezek honnan jöttek, hiszen sem az uráli nyelvekben, sem pedig a környező indoeurópai nyelvekben nincs ilyen. Ők amellet érveltek,

hogyan az osztályozós szerkezetet a törökségi nyelvekből vehettük át. A magyar a honfoglalás előtt szoros kapcsolatban állt törökségi nyelvekkel – a csuvas ezeknek a mai leszármazottja, s a csuvasban is vannak osztályozószavak. Tehát valószínűnek látszik, hogy ezek törökségi hatásra kerültek a nyelvünkbe.

Andor: Egy kis kiegészítő kérdést hadd vessek még fel ezzel kapcsolatban, Kati! Ebben a pillanatban jutott eszembe az, hogy Te a reagálásodban azt mondtad, hogy az angolra vonatkozóan csupán egy „igazi” példát szoktak a szakirodalomban említeni, ami a *cattle*-höz kötődik. De, amikor a magyarban azt mondd, hogy *egy marék homok/egy maréknyi homok*, az utóbbiban ott van a morféma, a *-nyi*. Igen ám, de az angolban meg azt mondhatod, hogy *a handful of dust*, tehát ott van a *-ful* suffixum. Ezek mindkét nyelvben mértéket kifejező megfogalmazások.

É. Kiss: Az angolban ki kell rakni az *of*-ot, és emiatt nem osztályozószó jellegű a *handful*. Igen, a *-nyi* érdekes dolgot csinál. Schwartz Brigittának van erről egy tanulmánya. Ő azt állítja, hogy a *-nyi*-vel ellátott változat azt fejezi ki, hogy „nem pontosan egy marék, hanem kb. egy marék”.

Andor: Én ilyen esetben elicitációs tesztet végeznék anyanyelvűekkel, hogy megítélésük szerint van-e jelentésbeli eltérés a két kifejezésmód között, majd pedig korpuszvizsgálattal megállapítanám, hogy milyen gyakorisági mutatókkal mely főnevek kollokálnak az osztályozó kifejezéssel. De most térjünk rá a következő kérdésre!

Kutatási profilod szélesedésére utal az is, hogy az utóbbi időben egyre nagyobb érdeklődést mutatsz az anyanyelvünk jelenlegi állapotát jelző tények és tényezők, mutatók értelmezése, a nyelv-változatok és nyelvjárási vizsgálatok iránt. Mintegy program-szerűen jelezte ezt az *Anyanyelvünk állapotáról* cím alatt 2004-ben megjelent monográfiád (É.Kiss 2004b). Érdekes volt számomra megtapasztalni, megfigyelni, hogy az elsősorban nyelvelméleti kérdésekkel foglalkozó szakember É. Kiss Katalin hogyan konstatálja, szemléli és kezeli a szociológiai, szociolingvisztikai (és csendben megjegyzem, ideológiai) kérdéseket, számba véve a magyar nyelv jelenében zajló változásokat, a dialektusoktól a kommunikációs szövegformák sokrétű megjelenéséig.

Az ezen a területen szerzett tapasztalataid, megfigyeléseid alapján elméleti nyelvészként hogyan ítéled meg a magyar nyelven belül napjainkban végbemenő változásokat, különös tekintettel a nyelv belső sztenderdizációjának, a nyelvváltozatokat érintő változásformák belső regularizációjának folyamatait, s a két folyamat találkozását a nyelvi rendszerben? Ezzel kapcsolatban gondolok itt akár az újabban vizsgálat tárgyát képező internet-használat hatására a szóbeli diskurzus és az írásbeli kommunikáció nyelvezetének alakulására.

É. Kiss: Az *Anyanyelviünk állapota* c. könyv egy kitérő volt számomra, nem tartozik szorosan a kutatási területeimhez. Az motiválta, hogy, ha bemutatkozom valakinek, *É. Kiss Katalin, nyelvész*, akkor tíz emberből kilencnek az lesz az első kérdése, hogy romlik-e a magyar nyelv, vagy esetleg, mit szólok ahhoz, hogy mennyire romlik a magyar nyelv. Valahogy ezt akartam helyretenni. Romlásnak tekintenek olyan dolgokat, amelyek nem azok. Jó esetben változások, amelyek elkerülhetetlenül részei a nyelvnek. Tehát azt akartam tisztázni, hogy a változások, egy felnőtt életében megjelenő nyelvi változások, újítások, azok a felnőtt számára mindig hibaként jelennek meg, hiszen eltérnek attól a grammatikától, amit gyermekkorában megtanult; viszont a későbbi generációknak már ez lesz a norma, ez lesz a jó. Ezt valahogy el kell fogadni. Ha nem volnának ilyen változások, akkor nem lenne francia nyelv meg olasz nyelv, meg spanyol, hanem mindenki latinul beszélne. És ha ma Cicero hallaná, hogy hogy beszélnek franciául, akkor szívszélhűdést kapna. A nyelvek változnak, ezt el kell fogadni. És hát, persze egyes dolgok, amiket az ilyen nagyon tudatos beszélők hibáztatnak, azok az ómagyar és a középmagyar kortól velünk vannak. Tehát téves azt gondolni, hogy ezek valami újabb kori romlás esetei. Ezeket akartam kimutatni a könyvben, de azután belefutottam abba, hogy itt nálunk valóban nem romlik a nyelv, de ezrek és tízezrek vannak a határon túli magyarság körében, akik már törlik a magyart, akik esetében leépül a magyar nyelvtudás. Említéd, hogy itt foglalkozom ideológiai kérdésekkel. Az vezetett ehhez, hogy a Magyarországon belüli magyar nyelvért nagyon nem kell aggódnunk, de éppenséggel többet aggódhatnánk a határon túli magyar nyelvért. Foglalkoznunk kell azzal, hogy mi az oka ott a gyorsuló asszimilációnak, hogyan lehet ezt lassítani vagy megállítani, mi kell ahhoz, hogy megőrizhessék a határon túli nemzettársaink is anyanyelvüket. Egyáltalán, miért kell azt megőrizni, milyen káros hatásai vannak például a személyiségre, ha valaki nyomás alatt van, hogy változtassa meg anyanyelvét és önazonosságát. És akkor itt sok mindent felvetek: a nyelvi jogok kérdését, hogy a magyar kormánynak jobban kellene küzdenie a nyelvi jogok általános közösségi jogként való elfogadtatásáért stb. Hétköznapi emberként is többet kellene tennünk azért, hogy mindenki, aki akar, a határon túl is, eljusson magyar iskolába, akkor is, ha hétköznapi életében, mondjuk szórványban, kevés hasznát látja a magyar nyelvnek az otthonán kívül. Lássá egyéb hasznát, tehát legyen része a magyar kulturális hálózatoknak, a szakmai hálózatoknak stb.

Azt is kérdezed, hogy mit szólok például az internet nyelvéhez?

Andor: Amiatt, mert ott tapinthatók, ott fölgyorsultak a változások. És pláne olyan szempontból, ahogy itt fölvetted, hogy hibának tekinthető-e vagy nem, hogy törvényszerű-e, hogy változik.

É. Kiss: Megint azt tudom mondani, hogy itt elsősorban a nyelvhasználat változott meg nagyon. Sokkal informálisabb lett. S ez az, ami sokakat zavar. Akik még a szocializmusbeli Kossuth Rádióon nőttek fel, meg a Népszabadságon, azokat zavarja a tömegkommunikációnak az informális nyelve. Itt sok szempont

keresztezi egymást. Ők az informális nyelvhasználattal nyilván azt akarják szuggereálni, hogy ők nem hatóságként szólnak hozzánk, hanem barátként, úgy, mint aki egy közülünk.

Andor: Ezt Te tudatos nyelvhasználatnak gondolod? Nem lehet az, hogy ennek egy bizonyos szegmense belegondolás nélkül egy fajta nyelvi automatizmusként bukkan fel?

É. Kiss: Ez nyilván gerjeszti azt, hogy nyelvi automatizmussá váljon, de ebben voltak tudatos szempontok. Tehát például határozottan tudom, hogy a Kossuth Rádióknak a hallgatói köre a vizsgálatok szerint már túlságosan idős volt, 50 év feletti, és ezen akartak változtatni, például amikor megszüntették a túlságosan lassan, kenetteljesen beszélő bemondókat, és nyugdíjba küldték őket. De vannak, akik ezt a nyelvhasználatot tiszteletlenségnek érzik, és elvárnák az emelkedettebb stílust. Bizonyos tabuk megszűntek, például a trágárság a nők számára tabu volt, a tömegkommunikációban tabu volt. Már ez is kezd eltűnni. De hát lássuk be, ezek nem nyelvi kérdések, ezek inkább szociálpszichológiai kérdések.

Andor: Tehát nem gondolod azt, vagy talán gondolod-e, hogy az ilyenféle – nevezzük így – nyelvi attitűdök, nyelvhasználati aspektusok, valamiféle önindukált regularizációként működnének a nyelvben, vagy lehetségesek a mélyben, csak még nem kutatjuk, mert még nem nagyon ismertük fel azt, hogy ilyen is lehet?

É. Kiss: Hát erre nem tudok válaszolni. Biztos, hogy van ilyen. Ennek az általános informális nyelvhasználatnak van egy ilyen részben álságos vetülete, hogy valahogy a szolidaritást mindenek fölé helyezzük, tehát el akarjuk fedni ezzel a társadalmi hierarchiát, ami persze ettől nem fog eltűnni.

Na most, ez nem nyelvi kérdés. A blogok nyelve még talán inkább nyelvi kérdés. Ha meghallgatunk például egy magnóra vett mindennapi beszélgetést, ugye, most éppenséggel az interneten is van módunk ilyen hallani, amikor privát beszélgetéseket nyilvánosságra hoznak, akkor szembesülünk azzal, hogy alig van benne kerek, szabályos, helyes mondat. Ez volt egyébként Chomsky egyik nagy, megoldandó kérdése, a rejtély része, hogy a gyerek alig hall szabályos, kerek mondatokat; a töredékekből mégis egy tökéletes grammatikát konstruál. Ez a beszélt nyelv sajátosága, mely sajátosságát átvisszük a blogokba. Korábban egy levél, egy írott anyag, amit kiadtunk a kezünkből, mindig ún. gondozott szöveg volt. Azt feltételeztük, hogy azt megőrzi, megtartják, többször elolvassák, tehát valahogy gondosan készítettük. Ma egy-egy blog talán követi ezt, de az e-mail biztosan nem ilyen. Tudjuk, hogy az azonnal törlésre kerül, ezért nem fordítunk rá semmilyen figyelmet.

Andor: Utolsó előtti kérdésként hadd említsek egy kifejezetten alkalmazott nyelvészeti profilú témát. Van-e helye a generatív nyelvészetnek, szükség lehet-e rá az anyanyelvi, valamint az idegen-nyelvi oktatásban? Tudjuk, több évtizeddel

ezelőtt történtek kísérletek az elmélet ilyen irányú alkalmazására, például Bánréti Zoltán (1990) részéről. De mi a helyzet manapság ezzel kapcsolatban? Részt kaphat-e, s kap-e ez a diszciplináris terület a különféle szintű egyetemi nyelv- szakos képzések programjaiban, moduljaiban?

É. Kiss: Az egyetemi oktatásban ennek abszolút benne kellene lennie. Gondoljunk bele, a Chomsky-féle nyelvészeti forradalom a múlt század 60-as éveiben játszódott le, tehát idestova több, mint fél évszázada. Az bármilyen természettudományban, a fizikában, kémiában elképzelhetetlen volna, hogy félévszázados eredmények, fél évszázada sikeres paradigmák ne legyenek az egyetemi fizika vagy kémia oktatásnak a középpontjában. A magyar nyelvészeti és az általános nyelvészeti oktatás az egyetemek jó részében még mindig a 19. századi eredményekre épül. Ez olyan, mintha az egyetemi fizika-oktatás még ma is Newton fizikájára lenne alapozva. Hogy mennyire kellene a generatív nyelvsemleletnek a középiskolai tananyagba beszivárognia? Akkor tudna beszivárogni, ha megfelelő oktató szakemberek és megfelelő tankönyvek állnának rendelkezésre. Hogy pedig ilyen tankönyvek lehetségesek, annak van egy kiváló példája, az Erdélyben most megjelenő magyar anyanyelvi tankönyvsorozat. Ez most még az általános iskolai tankönyveknél tart, és fokozatosan fog felépülni. Az eddig megjelent kötetek fantasztikusan jók, érdekesek, módszerükben is korszerűek, az oktatás módszertanának tekintetében is sokkal szerethetőbbek, mint a nálunk használatos könyvek, és a rejtetten bennük lévő tudományos anyag is sokkal korszerűbb. Tehát ezt meg lehet csinálni. Bánréti Zoltán kísérleti tankönyvei sajnos feledésbe merültek. Létezett egy program, amelyben ezeket használták. Én még szülőként találkoztam ezzel a tankönyv-sorozattal. A diákok által nagyon szeretetű, érdekes tankönyvek voltak ezek. Lehetővé tették a kísérletező, gondolkodtató, a nem magoltató típusú nyelvtanítást. A szülők viszont nem szerették, mert hiányzott belőlük a számon kérhető, kikérdezhető konklúzió. Pedig ez könnyen beépíthető lett volna ebbe a tankönyvsorozatba. De hát azért bizakodom. Most megint folyik egy nagy munka, az Akadémia által inspirált formában új nemzeti alaptanterv készül, és ehhez új tankönyvek szükségesek. Úgyhogy én reménykedem.

Andor: Végezetül pedig arról szeretnék kérdezni, hogy milyen kutatási terveid vannak a jövőre nézve. Milyen vizsgálati témákat rejtesz még a tarsolyodban?

É. Kiss: Most sikerült elnyerni egy nagy OTKA kutatási támogatást az intézeti munkatársaimmal, melynek témája a veszélyeztetett uráli nyelvek magyar nyelvtörténeti és nyelvelméleti sajátosságai. Elsősorban a kihálás szélén álló testvérnyelveket akarjuk vizsgálni. A hantit és a manysit, melyeket már nem sokáig lehet. Tervezünk terepmunkát is. Persze kiderült, hogy ezek nagyon bajosak, mivel manysi beszélők alig vannak, hantit is igen nehéz találni. Nyenyecceket, akik a sarkkörön túl élnek, még valamennyire. Különösen olyan beszélőt rendkívül nehéz találni, aki még jól beszél az anyanyelvét. Amikor pedig kiutazik egy munkatársunk, nehéz őket rábírní, hogy a munkájukat félretéve vele foglalkoz-

zanak. De azért lesz terepmunka is. Adatbázis-építés is lesz, az eddigi források feldolgozása. Mi elsősorban azt szeretnénk vizsgálni, hogy hogyan változott a nyelv, mondjuk, az ugor kortól az ómagyaron át napjainkig. Hogyha a mai ugor nyelveket és az ómagyart egymásra vetítjük, akkor könnyebb a közös őst megtalálni, és akkor a magyar nyelvtörténetet is más perspektívából látjuk, és eddig megválaszolatlan kérdésekre is választ találhatunk. Ez az egyik kutatási terület. Másrészt pedig ezek a nyelvek nagyon sok mondattani érdekességet rejtenek, melyek még ismeretlenek a nyelvelmélet számára. Mostanában sokat foglalkoztunk például az ún. differenciált tárgyi egyeztetéssel. Ugye, a magyarban is ez van, hiszen bizonyos tárgyakkal egyezik az ige, másokkal nem. Ez kicsit más-képp működik a hantiban, és a manyсібán. A mai, eltérő változatokat megpróbáljuk visszavezetni a közös őstre. Az ugor alapnyelvben nemcsak differenciált tárgyi egyeztetés, hanem differenciált tárgyjelölés is lehetett. Ez a magyarban már csak olyan kövületekben maradt meg, mint hogy az *engem, téged* nem visel tárgyragot, és 1. és 2. személyű birtokos esetén sem kötelező a tárgyragot kitenni, lásd *Keresem a kalapom, a kalapod*. Ebből a néhány adatból nem volna rekonstruálható az ősmagyar állapot, de ha ezekhez hozzávesszük a hanti és many-si tényeket is, akkor már igen. Na most, a tárgyi egyeztetés, tárgyjelölés kérdésköréről már nagyjából tájékozódunk – de például kevésbé tisztán látunk a birtokos személyragozás ősmagyar kori szerepét illetően. A rokonnyelvek nagy részében a birtokos személyragozás valamiféle határozottság-jelölőként is működik. Ennek maradványa lehet, hogy az *engem, téged*, meg a tájnyelvi *mink, minket, titeket* alakokban a névmás birtokos személyragot visel. Azt is vizsgáljuk, hogy milyen is lehetett ez a rendszer, és mit árulnak el erről a rokonnyelvek. Az udmurt birtokos személyragozás szerepéről most jelent meg egy cikkünk Tánczos Orsolyával a *Language*-ben (2018).

Sok más kérdés is foglalkoztat. Például, hogy lehet az, hogy a hantiban vannak hely-, vagy eszközhatározó ragot viselő alanyok. Szabadon választható, hogy alanyesetbe tesszük-e egy aktív ige alanyát, vagy pedig határozói esetbe. Jó volna tisztán látni, hogy mitől függ ez, mi a szerepe a határozóragos alanyoknak. Azután például a rokonnyelvekben kifejezik az evidencialitást, tehát nagyon pontosan jelölik, hogy milyen forrásból származik a mondatban kifejezett információ. Mindezek nyelvelméletileg is érdekes jelenségek. Ezeket meg kellene mutatni a nemzetközi nyelvelmélet számára, még mielőtt nyomtalanul eltűnnek.

Andor: Nagyon szépen köszönöm, Kati, az interjút. Születésnapod alkalmából kívánok Neked sok boldogságot családi életedben, szakmai céljaid eléréséhez, további munkád végzéséhez pedig jó egészséget, és ambíciód hosszan tartó meglétét. Mi, szakmai tisztelőd és barátaid pedig kíváncsian várjuk további publikációid megjelenését itthon és a nagyvilágban.

Irodalom

- Aikhenwald, Alexandra Y. (2003), *Classifiers (A Typology of Noun Categorization Devices)*. Oxford University Press, Oxford.
- Andor József (2004), *The Master and his performance: An interview with Noam Chomsky*. *Intercultural Pragmatics* 1/1: 93–111.
- Bánréti Zoltán (1990), *Nyelvtan – kommunikáció – irodalom tizenéveseknek (Alternatív képességfejlesztő program az általános iskolák felső tagozata számára)*. MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest.
- Behaghel, Otto (1932), *Deutsche Syntax IV*. Carl Winters, Heidelberg.
- Boros György (1927), *Dr. Brassai Sámuel élete*. Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet Részvénytársaság, Cluj – Kolozsvár.
- Bresnan, Joan (szerk.) (1982), *The Mental Representation of Grammatical Relations*. The MIT Press, Cambridge, MA.
- Chomsky, Noam (1957), *Syntactic Structures*. Mouton, The Hague.
- Chomsky, Noam (1965), *Aspects of the Theory of Syntax*. The MIT Press, Cambridge, MA.
- Chomsky, Noam (1975), *The Logical Structure of Linguistic Theory*. Plenum Press, New York.
- Chomsky, Noam (1981), *Lectures on Government and Binding*. Foris, Dordrecht.
- Chomsky, Noam (1995), *The Minimalist Program*. The MIT Press, Cambridge, MA.
- Csirmaz Anikó – Dékány Éva (2014), *Hungarian is a classifier language*. In: Simone, Raffaele – Masini, Francesca (eds.): *Word Classes: Nature, typology, and representations*. Benjamins, Amsterdam. 141–160.
- É. Kiss Katalin (1981), *Brassai Sámuel mondatelmélete*. In: *Általános Nyelvészeti Tanulmányok XIII*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 13–102.
- É. Kiss Katalin (1983), *A magyar mondat szerkezet generatív leírása*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- É. Kiss Katalin (1998), *Identificational Focus versus Information Focus*. *Language* 74/2: 245–273.
- É. Kiss Katalin (2002), *The Syntax of Hungarian*. Cambridge University Press, Cambridge.
- É. Kiss Katalin – Kiefer Ferenc – Siptár Péter (2003), *Új magyar nyelvtan*. Osiris Kiadó, Budapest.
- É. Kiss Katalin (2004a), *Egy igekötőelmélet vázlata*. *Magyar Nyelv* 100/1: 15–43.
- É. Kiss Katalin (2004b), *Anyanyelvünk állapotáról*. Osiris Kiadó, Budapest.
- É. Kiss Katalin (2007), *A nyelv mint természettudomány*. *Magyar Tudomány* 168/2: 165–172.
- É. Kiss Katalin (2010), *Structural focus and exhaustivity*. In: Zimmermann, M. – M. Caroline Féry (eds.): *Information Structure. Theoretical, Typological and Experimental Perspectives*. Oxford University Press, Oxford. 64–88.
- É. Kiss Katalin (szerk.) (2014a), *Magyar generatív történeti mondattan*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- É. Kiss Katalin (szerk.) (2014b), *The Evolution of Functional Left Peripheries in Hungarian Syntax*. Oxford University Press, Oxford.

- É. Kiss Katalin (2016), Discourse Functions: The Case of Hungarian. In: Féry, Caroline – Ishihara, Shinichiro (eds.): *The Oxford Handbook of Information Structure*. Oxford University Press, Oxford. 663-685.
- É. Kiss Katalin – Tánczos Orsolya (2018), From possessor agreement to object marking in the evolution of the udmurt -JEZ suffix: A grammaticalization approach to morpheme syncretism. *Language* 94/4: 733–757.
- Fillmore, Charles J. (1968), The case for case. In: Bach, Emmon – Harms, Robert T.: *Universals in Linguistic Theory*. Holt, Rinehart, Winston, New York. 1–88.
- Freidin, Robert (ed.) (1991), *Principles and Parameters in Comparative Grammar*. The MIT Press, Cambridge, MA.
- Jackendoff, Ray (1972), *Semantic Interpretation in Generative Grammar*. The MIT Press, Cambridge, MA.
- Jackendoff, Ray (2002), *Foundations of Language*. Oxford University Press, Oxford.
- Jackendoff, Ray (2008), Construction After Construction and its Theoretical Challenges. *Language* 84/1: 8–28.
- Kalivoda Ágnes (2018), Az igekötők szintaxisa korpuszvezérelt megközelítésben. In: Scheibl György (szerk.): *Lingdok 17. Szegedi Tudományegyetem Nyelvtudományi Doktori Iskola*, Szeged. 159–176.
- Kiefer Ferenc (1992), *Strukturális magyar nyelvtan I.: Mondattan*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Kiparsky, Paul (1980), *Pāṇini as Variationist*. The MIT Press, Cambridge, MA.
- Levin, Beth (ed) (1985), *Lexical Semantics in Review*. Lexicon Project Working Papers 1. Center for Cognitive Science, MIT, Cambridge, MA.
- Levin, Beth (1993), *English Verb Classes and Alternations*. The University of Chicago Press, Chicago.
- Levin, Beth – Rappaport Hovav, Malka (1995), Unaccusativity. *At the Syntax – Lexical Semantics Interface*. The MIT Press, Cambridge, MA.
- Longobardi, Giuseppe – Guardiano, Cristina (2017), Phylogenetic reconstruction in syntax: the Parametric Comparison Method. In: Ledgeway, Adam – Roberts, Ian (eds.): *The Cambridge Handbook of Historical Syntax*. Cambridge University Press, Cambridge. 241–272.
- Pustejovsky, James (1995), *The Generative Lexicon*. The MIT Press, Cambridge, MA.
- Taylor, John (2012), *The Mental Corpus (How Language is Represented in the Mind)*. Oxford University Press, Oxford.
- Tompa József (szerk.) (1961/1962), *A mai magyar nyelv rendszere I-II*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Vasu, Śrīśa Chandra (1891/1962/1997), *The Aṣṭādhyāyī of Pāṇini I-II*. Motilal Banarsidass, Delhi.

ANDOR JÓZSEF
Pécsi Tudományegyetem
Angol Nyelvészeti Tanszék